

"BUDI ODAN CARU" I "ŠTO BOG DADE I SREĆA JUNAČKA" WARASDINER 1538. - 1913.

"BE LOYAL TO THE EMPEROR" AND "IN GOD'S HANDS AND COURAGEOUS LUCK"

WARASDINER 1538 - 1913

Željko Karaula

Alsa d.o.o., Bjelovar

Poslijediplomski studij povijesti

Hrvatski studiji

Zagreb

Primljeno: 28. 11. 2010.

Prihvaćeno: 15. 4. 2011.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC 94.515-41(497.5) Vojna krajina

SAŽETAK

Uz kratak uvod u ovom radu daje se prijevod knjige Adama Perné "Warasdiner 1538.-1913." na hrvatski jezik. Knjiga je izašla u Beču 1913. godine kao mala spomen knjiga na četrdesetgodišnjicu ukidanja Varaždinskog generalata i Vojne krajine uopće. U knjizi se ukratko donosi ratni put dviju krajiških pukovnija V. Križevačke i VI. Đurđevačke koje su bile stacionirane u istoimenim naseljima, da bi im od 1758. novo sjedište postalo novopodignuto vojno središte Varaždinskog generalata Bjelovar. Djelo uglavnom prati njihov ratni put na svim europskim bojištima na kojima je carska Monarhija širila ili branila svoje imperijalne interese. Dakle od bojeva sa Turcima, u ratovima za austrijsko nasljeđe, Sedmogodišnjem ratu, s Napoleonom, u revoluciji 1848.-1849. krajišnici Varaždinskog generalata su prema autoru postali "bedemom prema vanjskim i unutarnjim neprijateljima o koji se razbijao svaki prkos, zavedenost ili krivokletstvo kao staklo na tvrdoj hridi."

Ključne riječi: Austrijsko carstvo, Varaždinski generalat, europski sukobi, krajiške pukovnije

Key words: Austrian Empire, Varaždin generalcy, European conflicts, frontier regiments

UVOD

Knjiga *Varaždinci 1538.-1913.* Adama Perné,¹ izvorno naslovljena "Warasdiner 1538.-1913. Ein Gedenblatt zur vierzigjährigen Erinnerung an die Aufhebung der Militärgrenze" zadnja je tiskana knjiga u Austro-Ugarskoj o jednoj hrvatsko-slavonskoj vojnokrajiškoj regimenti (pukovnji). Osim te

¹ Adam Perné, (Rujevac, Hrvatska Kostajnica, 24. V. 1878.- Šabac 20. VIII. 1914.). U vrijeme pisanja knjige Perné je kapetan pri 16. Varaždinskoj pješачkoj pukovnji. Poginuo pri invaziji austrougarskih trupa u kolovozu 1914. na Srbiju u mjestu Šabac. Kratku biografiju A. Perné donosi i Peter Broucek u svom djelu o generalu Edmundu Glaises von Horstenau: "Ein General im Zwielicht: die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau", svezak. 3., Böhlau, Wien, Köln, Graz, 294.

knjige prema Verzeichnis Österreichischer Regimentsgeschichten² (Katalogu ili imeniku austrijskih pukovnija) postoje još dvije povijesti vojnokrajških pukovnija koje su nastale do kraja Monarhije odnosno do njezina sloma 1918. godine. To su: Bach Franz: "Otocaner Regiments-Geschichte. Vom Ursprung dieser Gegend, ihrer Bevölkerung und ihrer Schicksale." Karlstadt: 1851.-55. i Kussan, Paul: "Kurzgefaßte Geschichte der Oquliner dritten National-Grenz-Infanterie-Regiments," Wien: 1852.³ Prema Roksandiću na prostoru Hrvatsko-slavonske vojna krajine do pisanja pukovnijskih povijesti došlo je nalogom s vojnog vrha izgleda "tek u petom desetljeću 19. stoljeća."⁴ iako je rad na njima iniciran još u jozefinsko doba i za vrijeme vojnih reformi nadvojvode Karla.

Osim tiskanih knjiga o povijesti i ratnim pohodima spomenutih postrojbi u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) i Ratnom arhivu u Beču (*Kriegsarchiv*) postoji niz rukopisa u kojima se obrađuje povijest krajških pukovnija, a koje su nastale u spomenutom razdoblju.⁵ Za povijest Varaždinskog generalata nesumnjivo je važan iscrpan i detaljan rukopis o povijesti Varaždinske pješačke pukovnije br. 16.⁶ koji se nalazi u HDA, a djelo je Petra Matića,⁷ koje je nastalo po nalogu zapovjednika Varaždinsko-đurđevačke 6. graničarske pukovnije Ignaza Čivića pl. Rohrskog 1852., koji je zapovjedio Matiću da počne sakupljati građu za knjigu.⁸

To djelo zbog nepoznatih razloga nije bilo objavljeno. Početkom 20. stoljeća zapovjedništvo 16. varaždinske pješačke pukovnije koja je bila slijednik varaždinskih graničarskih pukovnija uspostavilo je 1910. godine Povjerenstvo za izradu povijesti pukovnija (*Komitee zur Verfassung der Regimentsgeschichte*) koja je posao povjerila natporučniku Rudolfu Künzlu koji je povijest pukovnija (Križevačke i Đurđevačke) i napisao. Međutim, ni to djelo nije ugledalo svjetlo dana, već je rukopis čuvan u Hrvatskom arhivu u Bjelovaru. Tek je prije dvije godine (2008.) izašla

² <http://www.kuk-wehrmacht.de/regtgesch.html>, preuzeto 1. X. 2010.

³ Knjiga Paula Kussana (Kushana) nedavno je prevedena na hrvatski jezik, a predgovor knjizi je napisao dr. Drago Roksandić sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Paul, KUSSAN, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, SKD Prosvjeta, Zagreb, 2010. U svojem predgovoru Roksandić se osvrnuo na djelo A. Perné spominjući Božidara Gerića i njegov rad "Izvori za povijest bjelovarskog kraja: "Bellowar und warasdiner Grenze", (*Muzejski vjesnik. Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske*, god. 17., 1994., br. 17. 87.-91.) misleći da se odnosi na spomenutu knjigu, a koji nije stigao pogledati. No, Gerić je pisao o lokalnom povjesničaru Antunu Margetincu i njegovoj kronici "Bjelovar i varaždinska krajina", rukopis, 1908., a ne o "Varaždincima 1538.-1913."

⁴ Paul, KUSSAN, *Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*, n. dj., (Predgovor: Drago Roksandić, Paul Kussan: Pitanja povodom izlaska iz anonimnosti, 9.-10.)

⁵ Poznato je da se Franz Vaniček pisac poznate knjige o povijesti Vojne krajine ("*Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschoepft* ", Aus der Kaiserlich-koeniglichen Hof- und Staatsdruckerei, I.-IV., Wien, 1875.) u pisanju svoga djela koristio tim rukopisima koje i navodi u svojim bilješkama. Ti rukopisi su još neobjavljeno blago naše skrivene povijesti

⁶ Treba napomenuti da su sve pukovnije austrijske/austro-ugarske vojske kao sastavni dio naziva/naslova imale redni broj. Izvorno 16. pukovnja je ugarska pukovnja osnovana 1703. tako da se od 1872. godine u pregledu povijesti Pukovnije navodi da je nastala objedinjavanjem 16. ugarske, 5. i 6. graničarske pukovnije, iako je ova prva dala Pukovnji samo broj.

⁷ Prema nekim nepotpunim podacima vrlo je zanimljiva biografija kapetana Petra Matića koji je kao zastupnik ogulinske regimente "pun ushićenja" krenuo na otvaranje prvog demokratskog Hrvatskog sabora 1848. godine tražeći ukidanje vojnokrajškog sistema, povlačenje krajške vojske iz Italije i "Ustav za svu trojednu kraljevinu". No, ubrzo je doživio razočaranja. Jedno njegovo pismo Ljudevitu Gaju u kojem se jasno oslikuje njegovo raspoloženje objavljeno je u: Iz uredničke ostavštine Ljudevita Gaja (ur. Jakša Ravlić), *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knjiga 31. JAZU, Zagreb, 1974., 132.-135. Podaci uzeti iz spomenutog predgovora Drage Roksandića u knjizi Paula Kussana, "*Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente*", 16.-18.

⁸ HDA, Fond br. 1190, Varaždinska pješačka pukovnja br. 16., Kutija br. 2., Povijest pukovnije. Rukopis je pisan na njemačkom jeziku, djelomično goticom, osim jednog kratkog dijela na hrvatskom jeziku. Rukopis sadrži dva svežnja gusto ispisano rukopisa. Ta povijest pukovnije vjerojatno je djelo spomenutog Petra Matića. Prema Damjanoviću od toga rukopisa je jedino upotrebljen širi izvadak koji se odnosi na osobnu povijest samog Čivića, a koji je publiciran kroz nekrolog u feljtonu "Agramer Zeitung" 1865. godine. Dragan, DAMJANOVIĆ, Djelovanje arhitekta Franje Kleina u Varaždinsko-đurđevačkoj pukovnji (1851.-1859.), *Prostor*, 1.[37]., 17.[2009.], 68.

knjiga Rudolfa Künzla pod naslovom "Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije".⁹ Važno je napomenuti da se je Adam Perné u pisanju svoga djela, između ostalog, služio i rukopisom Rudolfa Künzla.

Ova mala knjižica je kao što sam naslov govori nastala u prigodi četrdesetgodišnjice od ukidanja Varaždinskog generalata, te je sam sadržaj knjige prilagođen toj obljetnici. U njoj se ukratko daju obavijesti gdje su sve od svoga osnivanja "Varaždinci" ratovali i s kim.

Vojnici Varaždinskog generalata sudjelovali kao pripadnici vojnokrajiških postrojbi u mnogim ratovima s Turcima, ratu protiv Kuruca (1703.-1710.),¹⁰ u ratu za austrijsko naslijeđe (1740.-1748.), Sedmogodišnjem ratu (1756.-1763.), austro-turskom ratu (1788.-1791.), ratovima protiv Francuza (revolucionarne Francuske) (1792.-1801.), ratovima protiv Napoleona (1805.-1815.), protiv mađarske revolucije i borbama u Italiji (1848.-1849.), protiv Francuza i Pijemonta (1859.), protiv Italije i Pruske (1866.), u ratu okupacije Bosne i Hercegovine (1878.) i sukobu oko odbijanja vojne obveze u Hercegovini (1882.). Osim opisa bitaka i hrabrosti pojedinih krajiških vojnika i časnika donose se i brojevi poginulih te navode i provedene reforme u Vojnoj krajini. Osim toga u njoj dominira "habsburški duh" te je sama knjižica i pisana u cilju uzdizanja dinastije Habsburgovaca i njegovih vjernih krajišnika koji su "u crno-žutom do kosti bili fanatično odani tronu."

Kao prigodna povjesnica u njoj nema kritičkog vrednovanja vojnokrajiške baštine, niti je autoru to bio cilj, očito je radio prema naredbi i sklonosti autora prema pisanju. Već prije Perné je objavio zanimljivu knjigu "*Zeitgemässe Betrachtungen über Politik und Armee*" (Suvremeni pogledi na politiku i vojsku).¹¹ No, usprkos tome u knjižici se nalaze vrijedni podaci. Autor je uvod prilično pojednostavio. Prema njemu 1538. godine kada se vlaško/srpsko stanovništvo naseljava na područje Žumberka, "taj dan nije postao samo rođendanom Varaždinske pukovnije, nego cijele Vojne krajine."

Međutim, jasno je da je proces nastajanja Vojne krajine bio težak, spor i dugotrajan. Naseljavanje Žumberka i privilegije kralja Ferdinanda naseljenom vlaškom stanovništvu (1535. i 1538.) bili su samo jedna stepenica pri ustrojavanju glomazne vojne organizacije. Najvažniji zadatak osim organizacije obrane u Vojnoj krajini bilo je pitanje financiranja. Tek kada je car i ugarsko-hrvatski kralj Rudolf II. prepustio 1578. godine upravu Slavonske i Hrvatske krajine svom stricu nadvojvodi Karlu, zemaljskom knezu unutrašnjoaustrijskih pokrajina, stvari su krenula na bolje. Na međuzemaljskom saboru u štajerskom gradiću Brucku na Muri (siječanj-ožujak 1578.) predstavnici staleža Štajerske, Kranjske, Koruške i Gorice su nakon dugotrajnih pregovora prihvatili potrebu da se za obranu od Turaka izdvoje znatna financijska sredstva za izdržavanje krajiške vojske i utvrda, ali su ujedno tražili i efikasniju organizaciju Vojne krajine. Već slijedeće godine počela je izgradnja Karlovca, kao sjedišta zapovjednika Hrvatske krajine, koje je u prvom redu trebalo štititi upravo najbližu austrijsku pokrajinu Kranjsku. Jasno je da je cijela Vojna krajina zapravo bila svojevrsna "tampon zona" za zaštitu austrijskih nasljednih zemalja. Zbog toga je po nekim autorima godina 1578. najprikladnija kao početak ili rođendan Vojna krajine kao cjelovi-

⁹ *Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije*, Hrvatski državni arhiv Bjelovar, (ur. Željko Pleskalt), Bjelovar, 2008.

¹⁰ Radi se i o ratu protiv mađarskih pobunjenika. Iako se prvobitno mislilo da riječ kuruc (kurus, kuroc ili kurudsch) dolazi iz latinske riječi "Cruciatus" (križari), ili "crux" (križ), danas je prevladalo mišljenje da riječ zapravo označava pobunjenika, gerilca. Detaljnije o dugotrajnim ratovima protiv Kuruca vidi: http://www.angelfire.com/sk3/quality/Part_of_Hungary_II.html ili László, KONTLER, *Povijest Mađarske: Tisuću godina u Srednjoj Europi*, Srednja Europa, Zagreb, 2008.

¹¹ Adam, PERNÉ, *Zeitgemässe Betrachtungen über Politik und Armee*, Wien, 1907.

tog organiziranog bedema protiv Osmanlijske opasnosti.¹² No, isto tako autor je jasno naglasio pitanje problema koje je dugo bilo prisutno u hrvatskoj povijesti i opterećivalo odnose između Hrvatskog sabora i Beča, pitanje nadležnosti nad Krajinom, jer na području osakaćene Kraljevine Hrvatske i Slavonije "nastala je država u državi, zemlja vojnika kakve na tom tlu nikad bilo nije."

Kratkotrajnu vojnu karijeru Adama Perné (poginuo je u 36. godini) možemo pratiti po zbirci vojnih šematizama Habsburške monarhije (*Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*) koji su po istom obrazcu bili objavljivani od kraja 18. stoljeća do sloma Austro-Ugarske 1918. godine. Ovi podaci su vrlo oskudni, ali ipak pružaju osnovni putokaz u profesionalnoj karijeri svake osobe s (pod)časničkim položajem u austro-ugarskoj vojsci. Prema tim šematizmima Adam Perné vojnu karijeru započeo je 1897. u Galiciji u 89. regimenti kao kadet-časnik, (*aus IKSch Kamenitz als kadett-Offiziersstellvertreter zu IR. 89.*) da bi napredovao do čina lajtnanta (1. 11. 1898. Lt.). Godine 1908. prebačen je u Petrovaradinsku pješачku pukovnicu br. 70. (*Ungarisches /slavonisches/ Infanterie Regiment*) - (1. 5. 1908., zu IR. 70.). Uskoro se slijedeće godine nalazi u sastavu 98. regimente u sjedištem u Bohemian (Ćeška) (1.4. 1909. zu IR. 98.) da bi 1912. godine bio prebačen u 16. Varaždinsku pješачku pukovnicu, gdje je stekao čin satnika. - (1.11 1912 Hptm. IR. 16.).¹³ U sklopu te pukovnije satnik Perné se istakao u prvim napadima austro-ugarske vojske na Srbiju tokom Prvog svjetskog rata, na mačvanskom frontu. Za odlikovanje je bio predložen već nakon borbi 14. kolovoza. No, 20. kolovoza kod Šabca u Srbiji dakle samo nekoliko dana kasnije je poginuo.¹⁴

Naslovnica knjige Warasdiner 1578.-1913.

Adam Perné (1878.-1914.)¹⁵

¹² Vidi: Nataša, ŠTEFANEC, Diet in Bruck an der Mur (1578) and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border (Sabor u Bruku na Muri i staleži na Hrvatskoj, Slavonskoj i Kaniškoj Vojnoj krajini). Budimpešta, 2004. (doktorska disertacija), Milan, KRUHEK, Bečko savjetovanje 1577. i sabor u Brucku na Muri 1578. godine, Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata, (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić), Školska knjiga, Zagreb 2005., 26.-51. (Poglavlje: Izgradnja Vojne krajine), Anna Maria, GRÜNFELDER, Vojna krajina i reformski procesi u ranom novom vijeku, s posebnim osvrtom na Primorsku krajinu i grad Senj, *Senjski zbornik*, 36., 2009., 91.-122 .

¹³ Vidi i: Milan, POJIĆ, Ustroj austrougarske vojske za ozemlju Hrvatske 1868.-1918., *Arhivski vjesnik*, 43., 2000., 147.-169., www.austro-hungarian-army.co.uk, preuzeto 3. X. 2010.

¹⁴ *Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješачke pukovnije br. 16. (1914.-1918.)*, svezak 1.-2., Državni arhiv Bjelovar, Croatiagraf, 2004. Radi se o osobnom dnevniku Rudolfa Fingerhuta čiji rukopis se je čuvao u Državnom arhivu u Bjelovaru. Navod iz dnevnika za 19. kolovoz 1914.: "Satnik Perné sa 7. satnijom krenuo je u izviđanje neprijateljskih položaja. Otprilike 1000 m južnije od k. 310. primjećene su neprijateljske pješачke postrojbe koje su zajedno sa topništvom satniji nanijele teške gubitke. Satnik Perné nije imao izbora, morao ja napasti. Zaposjeo je glavno neprijateljsko uporište uz zaštitu bočnih postrojbi. Neprijatelj je pretrpio veće gubitke, ali i satnija se morala povući kada je ostala bez podrške bočnih postrojbi. Tijekom borbe poginulo je 2 ljudi, a 15 ih je ranjeno. Napad je nesumnjivo bio opravdan i uspješan, jer je neprijatelju nanesen moralni gubitak. Satnik Perné poginuo je u borbama 20. kolovoza.", 21.

¹⁵ Slika preuzeta sa stranice: http://www.weltkriegsopfer.de/Drucker-Ausgabe-Print_1_571438.html, preuzeto 1. X. 2010.

Adam Perné, Warasdiner 1538.- 1913.

**Ein Gedenkblatt zur vierzigjährigen Erinnerung an die Aufhebung der Militärgrenze,
Verlag von "Danzer's Armee-Zeitung", Wien, 1913.**

Adam Perné, Varaždinci 1538.-1913.

**Spomenica četrdesetogodišnjeg sjećanja na ukidanje Vojne krajine,
Nakladnik "Danzer's Armee-Zeitung", Beč, 1913.**

"Što Bog dade i sreća junačka!"

Kolijevka Vojne krajine nalazi se u popunidbenom okružju 16. pješačke pukovnije,¹⁶ na obalama rijeka Lonje i Čazme, na sjeveru graniči s čarobnom Dravom, a na zapadu s divljinama romantičnog Kalnika, te na jugoistoku s Moslavačkim gorjem obavijenim vinovom lozom. To područje, koje je tada bilo pokriveno sjenovitim smrekovim šumama, car Franjo I. dodijelio je Srbima doseljenima iz Makedonije i Bosne radi stalnog nastanjivanja. To su bili momci otporni na vremenske uvjete i isprobani u borbi, koje je Car primio u svoje carstvo. Ratnici koji su nakon dvjestogodišnjeg ratovanja s Turcima pobjegli pred nadmoći i koji su pod krilima habsburškog orla potražili zaštitu. To se dogodilo 1538. godine, kada je Car od ovih doseljenika dao napraviti vojne formacije - satnije po 200 ljudi, a za njihovog zapovjednika imenovao je hrabroga branitelja Kisega, hrvatskog junaka general pukovnika Nikolu baruna Jurišića.¹⁷

Satnije su nazvane prema tri stalna garnizonska mjesta, dakle, Koprivničani, Križevčani i Ivaničani.¹⁸

Na vjernost Caru i Carstvu i krvavoj osveti do smrti zakletom neprijatelju kršćanstva na grutaciji su se zakleli ti prvi graničari. S druge strane, Car im je 2. rujna 1538. g. zajamčio određene stalne privilegije. Taj dan nije postao samo rođendanom Varaždinske pukovnije, nego cijele

¹⁶ Kao što je već spomenuto 16. Varaždinska pješačka pukovnija koja je nastala u siječnju 1872. nakon ukidanja Varaždinskog generalata bila je slijednik varaždinskih graničarskih pukovnija (Križevačke i Đurđevačke).

¹⁷ Zapravo se radi o naseljavanju vlaškog/srpskog stanovništva (Serviani seu (ili) Rasciani) izbjeglog pred Turcima na područje Žumberka pri čemu im kralj Ferdinand u svojoj povelji dodjeljuje određene privilegije. Karl von CZOERNIG, "Ethnographie der österreichischen Monarchie", Vol. II., Wien, 1857. 360.-361., Jaroslav, ŠIDAK, "Historijska čitanka za hrvatsku povijest", I., Školska knjiga, Zagreb, 1952., 111.-114. Vidi početak povelje: "Ferdinand, po milosti božjoj uvijek uzvišeni kralj rimski i kralj Njemačke, Ugarske, Česke, Dalmacije, Hrvatske, i Slavonije, i.t.d. kralj i.t.d. Ovom ispravom dajemo na znanje i saopćavamo svima, kojima se upućuje, da nam je naš voljeni plemić Nikola Jurišić, baron Kiseka, nas generalni kapetan, javio, kako su neki srpski ili raški kapetani i vojvode odlučili da dođu zajedno s ljudima i licima, koja se nalaze pod njihovom vojvodskom časti, da nam služe i da stalno, odano i nepokolebljivo, vjernošću ostanu i ustraju u našoj službi. Stoga mi želimo, da te srpske ili raške kapetane i vojvode, njihove ljude i lica ili spomenute njihove pripadnike izdašno nagradimo nekim milostivim poklonom kraljevske naklonosti i darežljivosti." Vidi i: Mirko, VALENTIĆ, Stara Slavonska krajina. Skica za monografiju, Zbornik Mira Kolar - Dimitrijević, Zagreb, 2004., 523.-548.

¹⁸ Slavonska vojna krajina se jače počela razvijati poslije 1554. godine i u vrijeme njene reorganizacije 1578. uspostavljene su tri kapetanije: Ivanička, Križevačka i Koprivnička. U te tri kapetanije bilo je 3.000 krajiških vojnika. Zapravo se radilo o tome da u nemogućnosti da brane svoje posjede i utvrđene gradove od Turaka hrvatski feudalci pod takvim uvjetima ih jednostavno predaju kralju neka se o njima brine. Da bih osigurao kakvu-takvu obranu tijekom 16. stoljeća kralj u Slavoniji organizira Koprivničku, Križevačku i Ivaničku kapetaniju. Fedor, MOAČANIN, Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., *Vojna krajina. Povijesni pregled - historiografija - rasprave*, (ur. D. Pavličević), Liber - Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984., 25.-31., Željko, KARAULA, Neki prilozi povijesti Varaždinske krajine i vojnog komuniteta Bjelovar do 1848. godine i uloga nekih istaknutih pojedinaca, *Podravina*, vol. VII., br. 13., lipanj 2008., 112.-114. Vidi i: Milan, KRUHEK, *Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva - 16. stoljeće*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1995., Luka, ILIĆ, Postanak c. kr. vojničke Granice, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, (ur. Ivan Kukuljević Sakcinski), Izdan troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, Zagreb, knj. 5., 1859., 101.-119.

Vojne krajine. Prema uzoru na one tri osnovane "kapetanije" stvorene su i druge, dok se nakon nekoliko desetljeća, s izuzetkom malog dijela zemlje, cijela Hrvatska i Slavonija nisu vojno organizirale. Nastala je država u državi, zemlja vojnika kakve na tom tlu nikad bilo nije. Postala je bedemom prema vanjskim i unutarnjim neprijateljima o koji se razbijao svaki prkos, zavedenost ili krivokletstvo kao staklo na tvrdoj hridi.

Tijekom svojega tristotridesetipetogodišnjeg postojanja Vojna Krajina je Caru dala stotine tisuća ratnika i bezbroj savjesnih i izvrsnih časnika koji su u crno-žutom do kosti bili fanatično odani tronu. Značajan je broj Terezijinih vitezova i generala potjecao iz Vojne krajine, tako da ju je vrhovni vojskovođa slobodno mogao zvati svojim "uzgajalištem vojskovođa".

Točka kristalizacija te zemlje bio je Varaždinski generalat zbog svojeg centralnog zemljopisnog položaja. Taj generalat postao je bastion vjernosti dinastiji i tinjajućoj ljubavi prema domovini. Povećavajući se novim doseljavanjima postao gotovo neiscrpiv ljudski rezervoar za različite ratne pohode. U svim tim ratnim pohodima Varaždinci nisu nikad nedostajali, uvijek su bili na čelu vojske, kao njezine "burnice".

Varaždinci su od svojega osnutka sudjelovali u 123 vojna pohoda. Bili su svjedoci važnih bitaka i ratnih događaja. Borili su se kod Gradca, Klisa, Banja Luke, Lüssena, Đenove, Münchena, Kolina, Praga, Hochkircha, Domstadtla, Breslaua, Marena, Meerwindena, Lobia, Ercole, Rivolia, Mantove, Ostracaha, Stockacha, Marenga, Calbiera, Asperna, Wagrama, Bobubnie, Dresdena, Leipziga, Parisa, Rietia, Vicenze, Petrovaradina, Budima, Solferina, Doboja. Borili su se pod vrhovnim zapovjedništvom Nikole Jurišića, Nikole Šubića Zrinskog, Ludwiga od Badena, Wallensteina,¹⁹ Princa Eugena,²⁰ Laudona,²¹ Dauna,²² nadvojvode Karla, Schwarzenbergera, Radetzkog, Jelačića, Filipovića i Jovanovića. Prošli su cijelu Srednju Europu od Napulja do Sjevernog mora, od Atlantskog oceana do močvara Pripjat. Vjerno i odano služili su petnaest vladara habsburško-lotarinske dinastije. I kako su se stalno popunjavali iz istoga okruženja od 1538. godine, nikad iz nekoga drugog kraja ili druge zemlje nisu dobivali regrute, tako s punim opravdanjem Šesnaestu možemo nazvati najstarijom pukovnijom naše vojske. Prve satnije osnovane 1538. godine tvorile su okosnicu za daljnji razvoj današnje pukovnije.

Do 1746. godine Varaždinski graničari bili su organizirani po uzoru na miliciju u Švicarskoj, samo s razlikom da su i u mirnim vremenima tvorili kompletni aktivni časnički zbor pod komandom pukovnika. Bataljuni su se tek na terenu spajali u pukovniju.

1747. godine, povećavanjem bataljuna iz nje su utemeljene dvije Varaždinske granične pukovnije i to pod brojevima 5. i 6. s nazivom Križevčani i Đurđevčani. Njihova organizacija bila je usklađena s onom linijskih pukovnija. Razlikovali su se samo po boji remenja. Križevčani br. 5 su imali crno, a Đurđevčani br. 6 bijelo remenje. Gamaši obaju pukovnija bili su jarkocrveni.²³ 1871. godine, povodom ukidanja Vojne krajine, obje su pukovnije ujedinjene u jednu i ta je pukovnija dobila broj i gamaše 16. linijske pukovnije ukinute 1868. godine.

Iako današnja Varaždinska pješačka pukovnija br. 16. ima povijest dugu 375 godina, nedostaje još uvijek pisana povijest pukovnije. Stari hrabri graničari imali su razumijevanja za njegu tradicije i njenu usmenu predaju potomcima, no za pisanje nisu imali vremena. Danas je taj posao još teži jer se ne treba samo skupiti i pregledati materijal obaju pukovnija, nego je pukovnija na sebe

¹⁹ Albrecht von Wallenstein (1583.- 1634.)

²⁰ Eugen Savojski (1663.-1736.)

²¹ Gideon Ernst Laudon (1717.-1790.)

²² Leopold Josef Graf Daun (1669. - 1741.)

²³ Vidi: Ksenija, CECIĆ-JERIĆEVIĆ, Uniforme i nošnje na teritoriju Vojne krajine, 1962., (magistarski rad)

preuzela moralnu dužnost zapisivanja povijesti 16. linijske pukovnije ukinute 1868. godine, koja također ima veliku i slavnu prošlost.

Također, i okolnost da Varaždinska pukovnija od svojeg osnivanja nikad nije imala Beč za stalni garnizon otežala je obradu povijesti pukovnije. Iskorištavanje carskog arhiva, carsko-kraljevskog ratnog arhiva i vojnog muzeja se odužilo.

Vojna krajina na Savi, Uni i Dunavu u 18. stoljeću

Tekuće godine međutim, pada četrdesetogodišnja obljetnica konačnog ukidanja Vojne krajine. Potomci starih graničara ne mogu tu priliku samo pustiti, bez da se spomenu njihova djela te da se predoče današnjim generacijama. Uz korištenje najnovijih publikacija carsko-kraljevskog ratnog arhiva u grubim će se crtama skicirati povijest Varaždinaca, u određenoj mjeri kostur za buduću povijest pukovnije.

* * *

Prvi protivnici s kojima su se Varaždinci morali odmjeriti bili su Turci.

RATOWI PROTIV TURAKA 1575. - 1596.

Borbe su započele 1575. godine i s kratkim prekidima trajale su do 1596. Od najznačajnijih događaja u kojima su Varaždinci sudjelovali morali bi se navesti: 1575. kod Budačkog, 1584. kod Slunja, 1587. kod Ivanića, 1591. kod Gradca (u ovoj bitci u ruke im je palo 5 topova, 22 stijega i 72 niža časnika), 1592. kod Klisa, 1593. na Kupi borili su se pod zapovjedništvom njihovog natporučnika Graßbana, 1594. i 1595. jurišali su na utvrdu Petrinja.

Za vrijeme ovih ratnih epoha nadvojvoda Karlo je reorganizirao granicu, pri čemu ju je podijelio na Karlovački i Varaždinski generalat i Bansku krajinu. Izgradio je utvrdu koja je kasnije po njemu nazvana Karlovac te je dao utvrditi mjesta Ivanić, Koprivnicu i Križevce. Pod njegovim vrhovnim zapovjedništvom, već 1580. godine, Varaždinaca je bilo 1200., od toga 27 vojvoda, 12 poručnika, 54 vođa skupina i 5 frulaša.

Godine 1590. nadvojvoda Karlo je umro, a u njemu su Varaždinci izgubili svojega velikog dobročinitelja i zagovornika na najvišem položaju.

U uskočkim ratovima od 1615. do 1617. borili su se protiv Mlečana pod generalnim pukovnikom Trauttmansdorffom u Istri, Gorici i Gradiški.²⁴

U Tridesetogodišnjem ratu od 1618. do 1648. godine podijelili su se u četiri različita dragovoljačka odreda, dijelom pješništvo, dijelom konjica, no prije svega pod vrhovnim zapovjedništvom Isolanisa. Njihov je pukovnik tada bio Schwarzenberg.

Graničari su sudjelovali u gotovo svim operacijama. Izvrsne uspjehe postigli su 1626. godine kod Deffaua, 1631. godine kod Breitenfelda i 1632. kod Lüssena pod zapovjedništvom Bappenheima. Za vrijeme tih ratova Varaždinska je krajina 1630. godine dobila prvi statut od cara Ferdinanda II., koji se uglavnom odnosio na građansko administrativni život.²⁵

U dvogodišnjem ratu s Turcima od 1663. do 1664. borili su se pod zapovjedništvom oba brata, Nikole i Petra Zrinskog, u borbama kod Zrinjevca, na Čazmi i Muri, pred Osijekom i Pečuhom, a Turci su potpuni potučeni.

U nizozemsko-francuskim ratovima od 1672. do 1678. borili su se kao unovačena trupa, no u kojoj snazi i pod čijim neposrednim zapovjedništvom, nije nigdje vidljivo iz spisa.

1683. godine izbio je veliki rat s Turcima, koji je bez prekida trajao do 1698. godine. Varaždinci su časno sudjelovali u tom ratu, djelomično pod vrhovnim zapovjedništvom Ludovika Baudenskog. 1684. godine kod Slatine i Virovitice i 1685. pred Osijekom zapovijedao im je general pukovnik grof Leslie. Kod osvajanja Pečuha na juriš, 1686. godine, zapovijedao im je natporučnik Makari. U borbama 1687. kod Harkanja, 1688. kod Kostajnice i Dervente, 1689. kod Zrinja, 1691. kod Rovija i Kraljeve Velike, 1695. kod Kladuše i 1696. pred Bihaćem ponovno su se iskazali.

RATOWI PROTIV KURUCA 1703.-1710.

U ratovima protiv pobunjenika Rakotzya od 1703. do 1710. godine sudjelovali su pod zapovjedništvom grofa Hanibala Heistera. Dokazali su se u borbama 1703. godine kod Csakathurna, Željezna i Raaba, 1704. kod Thyrnaua. 1705. godine kod pacifikacije Transilvanije borilo se 3000 Varaždinaca i na Szibopašu su osvojili utvrđenja. Budući da nisu imali milosti, svi su zarobljenici poubijani.

U bitci kod Trenčina 1708. godine Rakotzy je potpuno potučen i opet su Varaždinci bili ti koji su doveli do odluke.

U ovaj vremenski odsječak ulazi regulacija primanja i hrane graničnih časnika i njihovih sastava. Tako je godišnje pripadalo na primjer:

satniku 100 guldena i 156 rali njive kao i 34 rala livada
stjegonoši 32 guldena i 49 rali njive kao i 22 rali livade
pješacima 16 guldena i 18 rali njive kao 4 rala livade.

Odora jednog krajišnika

²⁴ Sigismund Fridrich Trauttmansdorf bio je zapovjednik Varaždinskog generalata 1603.-1631.

²⁵ Kralj Ferdinand II. je 1630. godine izdao Vlaški zakon (*Statuta Valachorum*) u kojem Vlasi naseljeni u Križevačkoj, Koprivničkoj i Ivaničkoj kapetaniji zadržavaju svoje povlastice, koje su imali u Osmanskom Carstvu. Tim činom počeo je i proces teritorijalizacija Varaždinskog generalata.

Godine 1705. Varaždinska krajina podređena je Bečkom dvorskom vojnom savjetu. Do tog je trenutka bila podređena ratnom uredu u Grazu.

RATOWI PROTIV TURAKA

U ratu s Turcima od 1716. do 1717. godine borili su se pod general bojnikom grofom Draško-vićem kod Rovija i Sv. Katarine, u posljednjem boju s velikim gubicima.

Godine 1718. car Karlo VI. je u Varaždinski generalat uveo novi austrijski zakon o mjenici i apelacijski statut. Osobito apelacijsko pravo, koje se odnosilo na sudsku kontrolu graničari su najradosnije pozdravili, budući da im se stalno događala nepravda i da su se kršila njihova zajamčena prava. U potpunosti propale financije Carstva imale su za posljedicu da se graničarima godinama uskraćivalo zasluženno zlato. Ta, kao i druge loše prilike, ponukale su graničare na to da im žalbe vode s najviših mjesta. Nalog za uklanjanje loših prilika Car je dao vojvodi Hildburghaufenu. Nakon jednogodišnjeg boravka u Varaždinskom generalatu vojvoda je Caru predočio nove statute koji su se odnosili na reorganizaciju generalata i uklanjanje loših prilika.

26. siječnja 1737. Varaždinski graničari su se radi publikacija statuta i prisezanja na iste koncentrirali u Križevcima. Došli su uz nošenje stjegova na čelu kolone i u punoj opremi. Tada se organizacija Varaždinskog generalata sastojala od četiri kapetanije - Križevci, Ivanić, Koprivnica i Đurđevac - s dodatnom podjelom na 30 vojvodstava (satnija) sa sveukupnim brojem od 8000 ljudi. Duboko dirnuti naklonosti i milošću Njegovog Veličanstva, nisu se libili nakon publikacija statuta vojvodu staviti na ramena i nositi ga oko.

Prema tim statutima Varaždinci su bili podijeljeni u dvije pukovnije, svaka s četiri bataljuna po pet satnija. Stanje svake pukovnije: 4000 strijelaca, 5. satnija husara po 100 jahača i 34 topnika.

Do trenutne provedbe ove organizacije nije došlo budući da je izbio rat s Turcima te rat za austrijsko nasljedstvo.

U ratu s Turcima od 1737. do 1739. godine Varaždinci su se borili, formirani u tri bataljuna, pod pukovnikom Minskyem. U bitci kod Banja Luke 4. kolovoza 1737. godine svojim su odlučnim ponašanjem pred prijetećim porazom sačuvali zbor Hildburghausen. U odlučujućem trenutku kad je već sve nadiralo natrag, napadnuti naprijed i straga, preokrenuli su redove i vatrom su odbili bijesne napade Turaka. Bitka kod Banja Luke jest spomendan u povijesti Varaždinaca. Vojvoda im je izdao potvrdu o njihovom junačkom držanju.

Krajišnici u svojim odorama

Tek što su se Varaždinci vratili iz ovih borbi svojem ognjištu, morali su se spremati na novi pokret. Ovog su se puta morali boriti daleko od domovine protiv koalicije neprijatelja.

RAT ZA AUSTRIJSKO NASLJEĐE I SEDMOGODIŠNJI RAT

U ratu za austrijsko nasljedstvo od 1740. do 1748. godine Varaždinci su se borili na svih pet glavnih ratišta - Šleskoj, Donjoj Austriji, Lužicama, Bavarskoj i Lombardiji. Izmarširalo je svih osam bataljuna. U svim svojim borbama iskazali su se svojim silovitim napadima. Od svih važnih borbi i bitaka u kojima su sudjelovali trebalo bi spomenuti: 1741. kod osvajanja Linza, 1742. bitka kod Oustupa, 17. svibnja 1742. kod Časlava. Kod osvajanja grada Kaadena dali su odlučujući obol pod zapovjedništvom pukovnika Macquirea.

Godine 1743. osvojili su Landau i Ingolstadt. 9. srpnja iste godine pod zapovjedništvom pukovnika Minskya ušli su u München.

1744. godine osvojili su bitke kod Lauterburga, Berana, Tabora, Moldautheina. Dana 23. rujna pod zapovjedništvom Trenka Budweisa su uz velike gubitke osvojili bitke kod Bilshofena, Pffafenhofena i Münchena. Iste godine bataljun se borio u Lombardiji.

1746. godine četiri bataljuna Varaždinaca, pod pukovnikom Macquireom, vrlo su se smiono borila u krvavoj bitci kod Piacenze 16. lipnja. Zbog smionog ponašanja Varaždinaca i njihovog opreznog vođenja njihov je pukovnik napredovao do generala.

Iste godine bataljun je sudjelovao u upadima u Provansi.

Za njihovu požrtvovnost i žilavu ustrajnost tako daleko od domovine u ono vrijeme, kritično za Carstvo i dinastiju, ponovno su zasuti različitim dokazima milosti i odličjima od same carice Marije Terezije.

Teritorijalno razdvajanje obiju pukovnija provedeno je tek nakon rata iz 1749. godine. Nazive *Durđevčani* i *Križevčani* dobili su tek 1756. godine; za oba korpusa ostao je naziv "Varaždinci". Obje pukovnije stalno su se osjećale kao jedno tijelo, a i povezivala ih je dvjestogodišnja povijest.

Glavna odora u ovom vremenskom odsječku sastojala se od zelene dolame (husarske surke), crne gornje halje i mađarskih crvenih hlača. Kao pokrivalo za glavu nosili su kacige umjesto ranijih klobuka.

SEDMOGODIŠNJI RAT OD 1756. DO 1763. GODINE

Prvi su na ratište stupili graničari i zadnji su ga napustili. Varaždinci su sudjelovali u 38 velikih bitaka i u borbi pod vodstvom Loudona, Becka i Žiškovića. U bitci kod Kolina borili su se kod mjesta Krechova, na mjestu prodora pruske vojske. Za vrijeme dugotrajne opsade Olmütza pod pukovnikom Mikašinovićem isticali su se velikom sposobnošću i smionošću. Prilikom prepada kod Domstadtla, gdje je zaplijenjena čitava vojna pratnja Prusa, koja se sastojala od 400 kola, od toga 3 oklopna vozila, Varaždinci su bili pod direktnim zapovjedništvom Loudona. Kod Maxena, gdje je general Fink uhvaćen s 400. časnika i 15000. ljudi, zakoder su se istaknuli. Za zapovjedništvo nad pukovnijom kod Maxena i Meissena baron Riese je dobio Terezijin križ. Kod osvajanja grada Švidnice kao prvi su prodrli u utvrdu.

Za svoje hrabro ponašanje u ovoj sedmogodišnjoj borbi ponovno su pohvaljeni. Tablice stanja iz 1759. godine ukazuju na 24.009 službujućih graničara na terenu, od toga 6000 Varaždinaca. Pri

tome stanovništvo Varaždinskog generalata 1767. godine nije brojalo više od 55533 osoba muškoga spola.

1769. godine u svakoj je graničnoj pukovniji obrazovano 279 strijelaca te topnici za posluživanje 3 topa i 1 haubice. Uniforma: bijelo odijelo s jarko crvenim egaliziranjem i bijelim hlačama. 1777. godine u graničnu pukovniju uveden je doprinos za opremu, tri mjesečne plaće za preminulog koje su se isplaćivale njegovoj obitelji te polog za vjenčanje.

Bavarski rat za nasljedstvo od 1778. do 1779. U ovom ratu su istovremeno marširale obje Varaždinske pukovnije i borile se isključivo na stražnjim poveznicama Prusa i to s tako održivim uspjehom da se neprijatelj morao povući u Šlesku. Za bitke kod Ober-Schwedeldorf i Rūchesta natporučnik v. Klebeck je dobio Terezijin križ.

Pokret u Nizozemsku 1784. godine. Radi slobodne plovidbe rijekom Schelde morala su krenuti dva bataljuna, no još prije nego su došli do cilja, do utvrde Luxemburg, konflikt je riješen mirnim putem i Varaždinci su opet krenuli doma. Dionica Varaždin - Luxemburg dugačka je 1200. km.

Rat protiv Turaka od 1788. do 1790. godine. U ovoj trogodišnjoj borbi, koju su obilježili veliki napori i gubici časnika i ljudstva, opet su sudjelovale obje pukovnije. Ponovno se osvajala brvnara za brvnaom nakon višetjedne opsade. Utvrda Dubica održala se četiri, a Rovi čak osam mjeseci. Za vrijeme juriša na Dubicu, koji je osobno vodio Loudon, narednik Jakopović se osobito istaknuo svojom ludom smionošću, zbog čega mu je maršal osim 100 dukata odobrio i kandidaturu za časnčko mjesto.

Natporučnik Hiller i bojnič Wiese dobili su Terezijin križ.

Još za vrijeme primirja koje je nastupilo nakon pada Cetina dva su bataljuna silovitim maršom krenula u Sjevernu Češku. Kako, međutim, u Češkoj nije bilo neprijateljstava, nakon tromjesečnog boravka oba su se bataljuna vratila u domovinu.

RATOV I PROTIV FRANCUZA

Ratovi protiv Francuza od 1792. do 1801. u Nizozemskoj, Njemačkoj, Švicarskoj, Tirolu i Lombardiji. Samo kratko vrijeme graničari su se mogli veseliti odmoru u domovini. Naime, započela je nova borba koja je bez prekida trajala jedanaest godina. Na svih pet ratnih poprišta tih krvavih ratova sudjelovali su Varaždinci. Od varaždinskih, banatskih i karlovačkih graničara oformljeno je šest kombiniranih bataljuna te još dva koja su sačinjavali samo Varaždinci. Varaždinci su činili jezgru kombiniranih bataljuna .

Svim bataljunima, osim dva, zapovijedali su viši stožerni varaždinski časnici. U cijelosti Varaždinski je generalat imao na raspolaganju 7000 ljudi. Oni su sudjelovali u vojnim pohodima u Nizozemskoj, u sedam velikih bitaka, opsadama, te u nekoliko manjih okršaja. U bitci za Neerwinden 1793. istaknuli su se svojom hrabrošću.

U Njemačkoj su se za vladavine nadvojvode Karla borili u 22 velike bitke. U Lombardiji su se protiv Bonaparteja borili kod Lodia, Lonato Castiglionea, Rivolia, Arcole, Mantue i kod svih pokušaja oslobođenja prilikom opsade te tvrđave.

Bubnjar na fronti

Kod Rivolia se također borila varaždinska poručnica Franziska Scanagetta, 1797. godine odabrana da se pridruži Varaždincima iz Vojne akademije Neustadta. Ta je amazonka sudjelovala u svim bitkama u koalicijskom ratu. Ranjena je u bitci pred Đenovom 1794. godine, a 1801. je umirovljena.

1798. godine graničari su dobili tamnosmeđe uniforme i plave hlače.

1799. godine Varaždinci su se pod nadvojvodom Karlom borili u Njemačkoj i Švicarskoj u deset većih afera, a osobito su se istaknuli kod Stockacha i Ostracha. U posljednjoj bitci, 25. ožujka, samo je jedan bataljun zabilježio gubitak od šest časnika. Sredinom svibnja u ratnoj godini borili su se na Sv. Gotthardu u najdubljem snijegu. 1799., 1800. i 1801. sudjelovali su u devetnaest okršaja i bitaka u Lombardiji.

U bitci za Marengo, 14. lipnja 1800., jedan je bataljun usrdnom hrabrošću branio utvrdu mosta na Bormidi i potjerao Francuze. Bataljun je izgubio jednog časnika, a 222. vojnika su poginuli ili ranjeni. Kapetan Psthorn je u tom bojnom pohodu stekao već odavno zasluženi vojni orden Marije Terezije. Kapetan Psthorn je, baš kao i major Wiesy, bio pravo graničarsko dijete, rođen i odgojen u Vojnoj krajini. U tim ratovima protiv Francuza 76. vojnika zaradilo je medalje za hrabrost, neki su graničari unaprijeđeni u časnike na bojišnici. Narednik Ištvanović i kaplar Stephan Turčić istaknuli su se u deset borbi. Mnogi od tih junaka podlegli su zadobivenim ozljedama prije nego što je bilo moguće uručiti im zaslužene medalje za hrabrost. Razvodnik Nikola Sanić napadnut je 1793. godine u Bruxelleskoj ulici koja je bila blokirana vojnom stražom francuske konjaničke jedinice. Iako pogođen sa šesnaest udaraca sabljom, hrabri junak nije ustuknuo dok nije došlo pojačanje. Potom se razvodnik Sanić stropoštao na tlo. Prestalo je kucati junačko srce.

Od 101.692 graničara koji su izmarširali njih 38.583 nije više nikada vidjelo svoju domovinu.

Vojni pohod u Italiju 1805. godine. U tom vojnom pohodu sudjelovalo je pet bataljuna u vojsci nadvojvode Karla i istaknuto su se borili u pobjedonosnoj bitci za Caldiero. Prilikom povlačenja kod San Pietra in Gu 4. studenoga jedan je bataljun nadmoćno opkoljen i uništen nakon hrabrog otpora. Od 1000 ljudi samo ih je 70. ostalo neozlijeđeno.

Bio je to isti bataljun koji se pod zapovjedništvom majora Mihaljevića u bitci za Caldiero bajunetama branio od protunapada francuske divizije Pernier dok nisu pristigla pojačanja, i na taj je način pripomogao sjajnoj pobjedi nadvojvode Karla.

Kao državni i ratni ministar, nadvojvoda Karlo je dao izraditi nove osnovne zakone Vojne krajine koji su ostali na snazi sve do 1850. godine.

Vojni pohod 1809. godine. U svim okršajima i bitkama ovoga rata u Njemačkoj, Donjoj Austriji, Tirolu i Mađarskoj sudjelovali su Varaždinci. Podijeljeni na izvidnicu i zaštitnicu, pretrpjeli su velike gubitke. Od četiri bataljuna koji su izmarširali na kraju rata moglo se formirati osam vojnih jedinica. Varaždinci su se istaknuli u bitci za Aspern i Wagram.

Vojni pohod u Rusiju 1812. godine. Prvi i posljednji put Varaždinci su se borili u velikoj Napoleonovoj vojsci. Dodijeljeni korpusu Schwarzenberg, dva su bataljuna sudjelovala u dvadeset većih bitaka. U bitci za Podubnij i Gorodečno hrabro su se borili. U tom vojnom pohodu valjalo

Turski ratnik na konju

je savladati snažne marševe. Natporučnik Glavnog štaba, Kerchnawe, izračunao je u svojem djelu da je ukupna duljina marševa od 15. srpnja do 3. siječnja iznosila 2800 km. O strašnim naporima koje su trupe morale pretrpjeti u tim vrućim ljetnim mjesecima izvješćuje nas jedan suborac kako slijedi: "Nedostatku hrane pridružila se još i najezda kukaca u šumama i močvarama. Milijuni insekata napali su one koji su spavali vani na straži i unakazili ih do neprepoznatljivosti."

O strahotama zimskih mjeseci piše Welden: "Temperatura je pala ispod 24⁰ R. Jedino je kretanje moglo zaštititi od smrzavanja, ako je neki vojnik sjeo na auto jer je bio preumoran i bez snage, bio je s tog mjesta podignut kao leš."

Korpus Schwarzenberg u svojoj je pobjedonosnoj bitci izgubio 22 % svojih vojnika.

Oslobodilački ratovi - 1813.-1815. - U oslobodilačkim ratovima koji su sada uslijedili, a koji su inicirali konačan pad Napoleona, Varaždinci nisu nedostajali. Usprkos prethodnim gubitničkim vojnim pohodima, oformili su šest bataljuna i sudjelovali u borbama u Njemačkoj, Istri, Kranjskoj, Italiji i Francuskoj.

Na glavnom ratnom poprištu u Njemačkoj dva su se bataljuna podijelila na diviziju Creneville. U bitci kod Dresdena jurišali su na zaposjednutu ovčarsku farmu i prodrli sve do pod zidine Dresdena. Dva bataljuna ostavila su u povodu tih borbi na bojišnici sedam časnika i 314 vojnika, što mrtvih što ranjenih. Generalbojnik, grof Creneville, referirao se na Varaždince, izvješćujući da su "posjedovali čudotvornu hrabrost."

U narodnoj bitci za Leipzig, 18. listopada, borili su se kod mjesta Lindenau i Leutsch te su izgubili dva časnika i 174 vojnika. Za vrijeme protjerivanja Napoleona ta su dva bataljuna sudjelovala u vojnoj izvidnici i izgubila u bitci kod Kösenja još dva časnika i 74 vojnika.

Tri mjeseca kasnije borili su se kod Bar-Sur-Aubea u Francuskoj. Za hrabro držanje u toj bitci nagrađeni su vojnom prekomandom, osim toga su dobili 13 medalja za hrabrost. Narednik Sović dobio je zlatnu medalju jer je s jednom polujedinicom, čiji su časnici pali, jurišajući osvojio uzvisinu koju je zaposjela artiljerija. Toga je dana zabilježen gubitak trojice časnika i 55 vojnika, što mrtvih, što ranjenih. U Pariz su ušli 31. ožujka 1814. godine.

Istodobno s oslobođenjem Njemačke odvijalo se i oslobođenje Istre, Dalmacije, Kranjske i Italije i to pomoću korpusa Nugent i Radivojević. Kapetan (satnik) Lazarić je pomoću 40 Varaždinaca i stanovništva koje je ostalo vjerno caru oslobodio cijelu Istru za svega deset dana. Tu jedinstvenu oslobodilačku borbu i borbu s Francuzima Lazarić je započeo predvođeci samo 40 Varaždinaca.)²⁶ Kapetan Lazarić dobio je za taj pothvat orden Marije Terezije. U borbama u Kranjskoj i Lombardiji sudjelovala su tri bataljuna.

1815. godine. izmarširala su dva bataljuna u Francusku i dospjeli su do Auxonnea i Troyesa.

U ustanku 1821. godine. u Napulju sudjelovao je samo jedan bataljun. Sudjelovao je u bitci kod Rietia u kojoj su ustanici bili potpuno potučeni.

RATNA GODINA 1848./49.

U toj ratnoj godini uspjesi Varaždinaca dosegli su kulminaciju. U vojnim pohodima pod zapovjednikom Radetzkim u Lombardiji i pod Jelačićem u Donjoj Austriji i Mađarskoj stekli su neizmjerne zasluge za krunu i Carstvo. U tim vojnim pohodima oformili su deset bataljuna. Četiri

²⁶ Autor: Poručnik Matolčić je ove godine, povodom stogodišnjice oslobođenja Istre, napisao studiju koja će uskoro biti objavljena u priopćenjima ratnoga arhiva.

su bila raspodijeljena u talijansku vojsku maršala Radetzskog, četiri kod bana Jelačića, dva su bila duž Drave.

Vojni pohodi 1848. i 1849. pod zapovjednikom Radetzkim. Od 1847. godine. u Lombardiji su se nalazila dva varaždinska bataljuna. Jedan je bio lociran u Comu, drugi u Padovi, kasnije u Ferrari. 18. ožujka u cijeloj je Lombardiji izbio ustanak. U trenutku izbijanja ustanka bataljun koji se nalazio u Comu bio je raspodijeljen u tri vojarne. Okružen švicarskim dobrovoljcima i domaćim bandama, bataljun se branio vrlo hrabro. Nakon četverodnevnih borbi bez gubitaka u kojima su oba viša stožerna časnika pala kao žrtve prodora iz obruča, bez municije, pri nedostatku hrane i potpuno oslabio, bataljun je bio prisiljen slobodno odstupiti prema Tirolu i kapitulirati. Zastavu bataljuna spasili su kadet Gergić i vođa Pottak tako što su je raskomadali i ušili u kapute i jakne.

Bataljun koji se nalazio u citadeli Ferrara, dobro opskrbljen streljivom, izdržao je opsadu tijekom tri i pol mjeseca, dok nije došlo do oslobođenja. Za vrijeme opsade umrlo je 300 vojnika bataljuna od tifusa i skorbuta. Za dokazanu "ustrajnost i izdržljivost uz mnogostruka odricanja" maršal je bataljuna dao izraditi svjedodžbu za hrabrost.

Kasnije, za vrijeme opsade Venecije, isti je bataljun izgubio još 200 vojnika zbog tifusa, malarije ili pogibije. Do kraja vojnoga pohoda 1849. godine bataljun je bio gotovo potpuno uništen.

Drugi bataljuni obiju pukovnija bili su raspodijeljeni u rezervnom korpusu Nugent koji je pristizao kao pojačanje Radetzkom iz unutrašnjosti Carstva preko Udina i Treviza. Put do maršala taj si je korpus prethodno morao prokrciti bajunetama. Nakon pripajanja Varaždinci su u svim operacijama sudjelovali pod neposrednom vrhovnom zapovijedi maršala. Borili su se kod sljedećih mjesta: Vičenca, Sona, Sommacampagna, Vallegio, Mestre, Cremona, Lodi, Nosedo i ispred Milana. U trodnevnoj bitci za Custozu borili su se kod Sone, Sommacampagne i Vallegioa. Kod Sone, angažirani kao posljednja rezerva, na juriš su osvojili glavno uporište mjesta kapelicu opasanu zidovima, te time odlučili bitku. Rame uz rame s Varaždincima borili su se pripadnici pukovnije 11. - lovaca i 48. jedinice. Jedan suborac 48. pukovnije ispričao je da su "prije nego što su se popeli na uzdigle terasaste uzvisine" morali osvojiti svaki predio, svaku kuću i svaki vrt. "Prvi koji je prodro u kapelu bio je razvodnik Serdić iz 9. satnije. Mnogi Pijemontljani i dva topa pali su u ruke Varaždinaca.

Kod Sommacampagne, dva dana kasnije- 25. lipnja, udruženi s pukovnijom 11 lovaca i 48. jedinice, prodrli su u neprijateljsko desno krilo. O toj borbi ispričavao je jedan drugi suborac: "Sunce je nemilice pržilo, tropska vrućina paralizirala je i duh i tijelo, no hrabrost trupe i njezin borbeni duh ostali su neuzdrmani. Obuzeti borbenim duhom, navalili su bajunetama na Pijemontljane, uz povike *hura* koji su odzvanjali nadaleko. Nezadrživo protjerivani od strane 11 lovaca i varaždinskih graničara, uhvaćeni s boka i s leđa, Pijemontljani se bacaju s položaja na položaj."

Gubitak koji se sastojao od samo dvojice mrtvih i 59. ranjenih u tim borbama može se objasniti jedino time da su u tučnjavi, u kojoj su radili jedino kundaci i bajuneti, graničari bili daleko nadmoćniji.

Kao sjećanje na tu borbu i uopće na to slavno doba, budući da su Varaždinci bili pod zapovjedništvom maršala Radetzskog, njegovo je veličanstvo odredilo da borbe za Sonui Sommacampagnu budu proglašene počasnim danom pukovnije.

Vojni pohodi 1848. i 1849. pod banom Jelačićem. 11. studenog 1848. ban je sa svojim snažnim korpusom od 40000 vojnika, u kojem su bila raspodijeljena četiri bataljuna Varaždinaca, prešao Dravu kod Legrada. Prvi operacijski cilj ovoga korpusa bila je Budimpešta, no izbijanje revolucije u Beču i pozivi u pomoć koji su od tamo doprli do banapokrenuli su ga da skrene prema carskom gradu i uguši revoluciju u Beču.

Sredinom listopada Jelačić je dospio do Beča, Združen s korpusom Windischgrätz. Grad je okružen, a 25. listopada započeli su napadi. Pod stalnim borbama Varaždinci su 28. listopada na juriš osvojili Južni kolodvor i predgrađe Marxer.

Nakon oslobođenja Beča ban Jelačić se udaljio u vojnoj postrojbi preko Budimpešte. U tijeku operacija koje su uslijedile Varaždinci su se borili kod Schweshata, Petrovarošu, Petrovaradina, Naaba, Moora, Verpeleta, Isaszaka, Nákosya, Oseno, Essega, Földvara, Turonyja, Pečuha, Legrada i Hegyesa. Kolika je hrabrost živjela u tim starim graničarima pokazalo se prilikom obrane Oseno pod generalom Henzyjem koji je također prilikom jednog prodora poginuo junačkom smrću boreći se na čelu Varaždinaca.

Hrabrost i požrtvovnost vjernog graničara u vojnim pohodima Radetzskog i Jelačića više nitko nije znao cijeniti kao sam vrhovni ratni zapovjednik. Pored najdublje zahvalnosti koju im je iskazao preko svojega bana, odlikovao je mnoge najhrabrije među hrabrima: dodijeljena su tri Leopoldova odličja i četiri ordena željezne krune, 25 križeva za zasluge, sedam zlatnih i 101 srebrna medalja za hrabrost. Od medalja za hrabrost samo je pet zlatnih i 35 srebrnih otpalo na hrabru obranu Osensa i Hensya.

Stjegonoša, dočasnik Blaž Kovačević iz 8. satnije iz Virja, spasio je zastavu 4. bataljuna tako što ju je sakrio pod kaput. Nakon jednogodišnjeg zarobljeništva predao ju je svom zapovjedniku satnije. Za taj častan čin Kovačević je odlikovan medaljom za hrabrost.

Vojni pokreti u godinama 1850., 1853. i 1854. I tom prigodom Varaždinci su istupili, no kako sukobi s Pruskom, tako i sukobi s Turskom i Rusijom okončani su mirno. Za vrijeme pohoda na Rusiju jedan je bataljun dospio u Jassy u Rumunjskoj, a jedan drugi u Nižniov u Galiciji. Svi ti marševi odvijali su se pješice.

Rat protiv Francuza i Piemontljana 1859. godine. Samo si je jedan bataljun mogao priuštiti aktivno sudjelovanje u tom ratu. Taj se bataljun odlično borio u bitci kod Solferina. Kod Guidizola, formiran u Klumpenu, obranio je tri napada daleko nadmoćne francuske konjice. Bataljun si je ovdje priskrbio orden željezne krune, križ za zasluge i 8 medalja za hrabrost. Preostali bataljuni raspodijeljeni su u rezervni korpus i kod obalne vojske.

Bataljun je 20. travnja dospio u Graz. Kada je nadvojvoda Johann, ležeći na samrtnoj postelji, dobio vijest o dolasku Varaždinaca, izrazio je onima koji su ga okruživali želju:

"S varaždinskim graničarima dobio sam svoj orden Marije Terezije, nasljednici istih graničara iskazat će mi i posljednju počast."

Prema toj želji bataljun je ispratio pokojnika 4. svibnja.

Iz Graza je bataljun došao u Beč i smjestio se u zakladnoj vojarni.

Četiri tjedna kasnije nalazio se na maršu u Lombardiju.

U ratu protiv Talijana 1866. godine Varaždinci su raspodijeljeni kao okupacijske postrojbe u talijanskim tvrđavama; samo je jedan bataljun 24. lipnja neizravno sudjelovao u bitci na Custozu.

Pri sklapanju mirovnog ugovora u Pragu provincija Venecija ustupljena je Italiji. Kao posljednja carska pukovnija Varaždinci su zvučno napustili tvrđavu Veronu 12. listopada 1866. godine.

Krajišnik na konju i njegov pomoćnik

UKIDANJE GRANICE 1871.-1873.

Nagodbom sklopljenom s Mađarskom 1867. godine, kao i kroz opću vojnu obvezu uvedenu 1868., bilo je uvjetovano ukidanje Vojne krajine. Na temelju carskog manifesta u kojemu Njegovo Veličanstvo graničarima zahvaljuje na dokazanoj "nepokolebljivoj vjernosti i odanosti za krunu i domovinu", prvo se započelo s razoružanjem varaždinske Vojne krajine.

Očevici pripovijedaju da su se u povodu razoružanja odvijale scene koje razdiru srce. Kada su vojnici odložili graničarsku uniformu i morali predati pušku i naoružanje, povikali su svojim časnicima sa suzama u očima: "Učinit ćete nas prosjacima!" Nisu mogli shvatiti da su i nadalje ostali carski vojnici, kada više neće kao do sada smjeti nositi uniformu i oružje.

Obje pukovnije stopile su se u jednu, s dodatnom podjelom u tri linijska i dva rezervna bataljuna. Pukovnija je zadržala dopunski okrug Varaždin, samo su se promijenili brojevi i manšete. No, naziv "Varaždinska pukovnija" ostao je zauvijek.

Zastave pocrnjele od dima baruta, nekadašnji svjedoci slavних borbi varaždinskih graničara, privremeno su najvišom zapovijedi sačuvane u crkvama Bjelovara, da bi kasnije bile predane u vojni muzej. To su zastave koje su predvodile obje graničarske pukovnije u Sedmogodišnjem ratu, u Napoleonovim ratovima i u vojnim pohodima pod Radetzkim i Jelačićem.

Okupacija Bosne 1878. godine. U okupaciji su sudjelovala samo oba rezervna bataljuna. Varaždinci su se borili u bitkama kod Banjaluke, Doboja, Potočana i Senković-Bandina i pokazali su se i u borbi i u podnošenju neobičnih napora hrabrim, discipliniranim i izdržljivim vojnicima.

U te četiri borbe oba su bataljuna zaslužila jedan orden željezne krune, tri vojna križa za zasluge, šest najviših priznanja i 23 medalje za hrabrost.

Svladavanje ustanka u južnoj Dalmaciji i Hercegovini 1881./82. U svladavanju ustanka sudjelovala su tri linijska bataljuna. Borili su se u 12 bitaka i manjih okršaja. Pukovnija je zaslužila dva križa za zasluge, 13 najviših priznanja i 22 medalje za hrabrost.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Prije 375 godina Varaždinci su bili prvi graničari koji su se pod carskom zastavom usprotivili divljoj najezdi Turaka, a u godinama 1878. i 1882. nalazimo ih iznova među onim postrojbama koje su istom neprijatelju dale posljednji smrtonosni udarac unutar današnjih granica našega carstva. Varaždince nalazimo, nakon što su prvo branili plodonosne predjele svoje domovine, na svim ratnim poprištima Srednje Europe gdje se borilo i krvarilo za položaj Austrije kao velesile. U Njemačkoj, Nizozemskoj, Luksemburgu, Francuskoj, Italiji i Švicarskoj borili su se protiv najboljih i borbeno najiskusnijih postrojbi naših neprijatelja, protiv vojnih jedinica kojima su zapovijedali Frederik Veliki i Napoleon Veliki. Ti hrabri borci nikada nisu zakazali, na njihovim zastavama nema ni tračka mrlje nevjere ili kukavičluka. U najgore vrijeme koje je naš Rajh proživio, kada je sve bilo na klimavim nogama i ni u koga se nije moglo pouzdati, Vojna krajina stajala je poput stijene na olujnom moru. Dok su se njezini borbeni bataljuni suprotstavljali neprijatelju pod feldmaršalom Radetzkim, izdana je i posljednja zapovijed na oružje. Varaždinci su se odazvali s deset bataljuna, svi su se oni okupili oko svojega obožavanog bana, grofa i generala Jelačića. U toj mobilizaciji bilo je i mladića koji su jedva prerasli dječjačku dob, a pored njih je bilo i sjedobradih staraca. Svi su oni krenuli prema Beču kako bi zaštitili cara.

Danas, četrdeset godina nakon što je ukinuta granica, dopustite da mi kao potomci starih Varaždinaca iznova osnažimo dragocjenu ostavštinu tih odanih i hrabrih postrojbi. Nema više

stare Vojne krajine, nestale su smeđe uniforme i njihove proslavljene zastave miruju u pobjedonosnoj dvorani, ali u nama živi mladenački svjež i kao nekada jednako neslomljiv duh Varaždina. Zlatnim slovima blista na zastavama ponosne Varaždinske pukovnije i vruće plamti u srcima časnika, podčasnika i junaka, danas kao i nekad:

"Budi odan caru"

i

"Što Bog dađe i sreća junačka!"

Beč, 23. srpnja 1913.

Preveli: Željko Karaula i Maja Prelčec

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond br. 1190, Varaždinska pješačka pukovnja br. 16., Kutija br. 2., Povijest pukovnije. Hrvatski državni arhiv u Bjelovaru (HRDABJ), Antun Margetinac: „Bjelovar i varaždinska krajina“, rukopis, 1908.

Literatura:

- BROUCEK, Peter (1980), Ein General im Zwielicht: die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenu, svezak 3., Böhlau, Wien, Köln, Graz.
- CECIĆ-JERIČEVIĆ, Ksenija (1962), Uniforme i nošnje na teritoriju Vojne krajine, (magistarski rad).
- CZOERNIG, von Karl (1857), Ethnographie der österreichischen Monarchie, Vol. II., Wien.
- GERIĆ, Božidar, (1994), Izvori za povijest bjelovarskog kraja: „Bellower und warasdiner Grenze“, Muzejski vjesnik. Glasilo muzeja sjeverozapadne Hrvatske, god. 17., br. 17., 87.-91.
- GRÜNFELDER, Anna Maria (2009), Vojna krajina i reformski procesi u ranom novom vijeku, s posebnim osvrtom na Primorsku krajinu i grad Senj, Senjski zbornik, br. 36., 91.-122.
- DAMJANOVIĆ, Dragan (2009), Djelovanje arhitekta Franje Kleina u Varaždinsko-đurđevačkoj pukovnji (1851.-1859.), Prostor, 1., (37.), 17., 64.-77.
- ILIĆ, Luka (1859), Postanak c. kr. vojničke Granice, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, (ur. Ivan Kukuljević Sakcinski), Izdan troškom društva za jugoslavensku povjestnicu i starine, Zagreb, knj. 5., 1859., 101.-119.
- KARAUULA, Željko (2008), Neki prilozi povijesti Varaždinske krajine i vojnog komuniteta Bjelovar do 1848. godine i uloga nekih istaknutih pojedinaca, Podravina, vol. VII., br. 13., 112.-123.
- KONTLER, László (2008), Povijest Mađarske: Tisuću godina u Srednjoj Europi, Srednja Europa, Zagreb.
- KRUHEK, Milan (1995), Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva - 16. stoljeće, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb.
- KRUHEK, Milan (2005), Bečko savjetovanje 1577. i sabor u Brucku na Muri 1578. godine, Povijest Hrvata od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata, (ur. Mirko Valentić i Lovorka Čoralić), Školska knjiga, Zagreb, 26.-51.
- KUSSAN, Paul (2010), Kratka povijest Treće ogulinske narodne graničarske pješadijske regimente, SKD Prosvjeta, Zagreb.
- MOAČANIN, Fedor (1984), Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787., Vojna krajina. Povijesni pregled - historiografija - rasprave, (ur. D. Pavličević), Liber Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 25.-31.
- PERNÉ, Adam (1907), Zeitgemässe Betrachtungen über Politik und Armee, Wien.
- POJIĆ, Milan (2000), Ustroj austrougarske vojske za ozemlje Hrvatske 1868.-1918., Arhivski vjesnik, 43., 147.-169.
- Povijest Križevačke i Đurđevačke graničarske pješačke pukovnije (2008), (ur. Željko Pleskalt), Hrvatski državni arhiv Bjelovar, Bjelovar.
- Ratni dnevnik C. K. Varaždinske pješačke pukovnije br. 16. (1914.-1918.) (2004), svezak 1.-2., (ur. Željko Pleskalt), Državni arhiv Bjelovar, Croatiagraf, Bjelovar.

RAVLIĆ, Jakša (ur.) (1974), Iz uredničke ostavštine Ljudevita Gaja, Građa za povijest knjiŹevnosti Hrvatske, knjiga 31. JAZU, Zagreb.

ŠIDAK, Jaroslav (1952), Historijska čitanka za hrvatsku povijest, I., Školska knjiga, Zagreb.

ŠTEFANEC, Nataša (2004), Diet in Bruck an der Mur (1578) and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border (Sabor u Bruku na Muri i staleŹi na Hrvatskoj, Slavonskoj i Kaniškoj Vojnoj krajini). Budimpešta, (doktorska disertacija).

VALENTIĆ, Mirko (2004), Stara Slavonska krajina. Skica za monografiju, Zbornik Mira Kolar - Dimitrijević, Zagreb, 523.-548.

VANIĆEK, Franz (1875), Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschoepft, Aus der Kaiserlich-koeniglichen Hof- und Staatsdruckerei, I.-IV., Wien.

World Wide Web:

<http://www.kuk-wehrmacht.de/regtgesch.html>

http://www.weltkriegsopfer.de/Drucker-Ausgabe-_Print_1_571438.html

<http://www.austro-hungarian-army.co.uk>

http://www.angelfire.com/sk3/quality/Part_of_Hungary_II.html

SUMMARY

With a brief introduction, this work provides a translation of the book by Perne "Warasdiner 1538 - 1913" in the Croatian language. The book was published in Vienna in 1913 as a small memorial book for the forty year anniversary of the termination of the VaraŹdin generalcy and the Military frontier in general. The book in short depicts the military path of two frontier regiments, the V KriŹevac and the VI Đurđevac regiments which were stationed in the settlements of the same name, however in 1758 their new headquarters became the newly erected military headquarters of the VaraŹdin generalcy in Bjelovar. The work in general follows their military path on all the European battlefields on which the imperial monarchy expanded or defended its imperial interests. Therefore, from the battles with the Turks, in battles for Austrian heritage, in the Seven Year's War with Napoleon, in the revolution in 1848 - 1849, the frontier soldiers of the VaraŹdin generalcy became, in the words of the author, "the wall towards external and internal enemies against which all defiance, allurement or perjury shattered like glass on a hard rock".